

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1563>

Volume 6 Issue 5, p. 597-615, May 2013

MİLLET VE MİLLİYYET (FELSEFÎ BİR ÇÖZÜMLEME)*

NATION AND NATIONALITY (A PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

Yrd. Doç. Dr. Fazıl KARAHAN

Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Abstract

It is seen that the concepts of nation and nationality has come forward more and more in almost every field such as social, political, military and economic and so on, especially from the 18th century to the present. The concepts of nation and nationality stand on the basis of ideal, place, ancestor, profession, benefit, state, language, custom, culture and ummah (religious community) partnership. They come true on a physiological, psychological, sociological, religious, political, and economic ground. They occur in a process. In fact, they have an ideologic character that aims competence by uniting, as much as possible, around the basic common points mentioned above. Competent nation is separated from other nations with the ideology of uniting, as much as possible, around the basic common points. However, basing ideology not on the ideological nature of the nation concept, inherent in its content, but on a single common point or a few in the concept of nation, leads to the formation of various ideologies in nation and various nations in nation. Furthermore, because uniting on the common points do not occur at same level and in the same way, it is naturally difficult to handle the concepts of nation and nationality regardless of ideology. Thus, every ideology has filled in the contents of the concepts by its own point of view. The efforts made especially by political ideologies to fill in the contents of the concepts of nation and nationality one-sidedly by basing them on just one common point or a few and

---

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

to develop nationalism parallel to it, cause deviations from the truth and problems in many fields, conflicts and disintegrations.

However, handling these concepts by phenomenological, i.e. purely scientific approach that brackets ideologies, is not something that has been tried yet. The purpose of this article is to make a philosophical analysis by leaning over these concepts in such a way. Based on this analysis, it can be checked independently of ideologies that how, in which aspects and how much communities have the qualities of nation and nationality. Furthermore, while a nation is making a progress towards being a competent nation, the attempts of small communities to deviate from the course can be considered more accurately.

Key Words: Common ground, ideal, place, ancestor, state, language, custom, culture, ummah (religious community)

Öz

Millet ve milliyet kavramlarının özellikle 18. yüzyıldan günümüze kadar toplumsal, siyasî, askerî ve ekonomik vb. hemen her alanda giderek daha öne çıktıkları görülür. Millet ve milliyet kavramları, ülkü, mekân, ata, meslek, çıkar, devlet, dil, töre, kültür ve ümmet ortaklığı temeline dayanırlar. Fizyolojik, psikolojik, sosyolojik, dinî, siyasî ve ekonomik bir zeminde gerçekleşirler. Bir süreç içinde ortaya çıkarlar. Esasen bu bahsedilen temel ortak noktalarda olabildiğince birleşerek yetkinleşmeyi hedefleyen ideolojik bir karaktere sahiptirler. Yetkin millet temel ortak noktalarda olabildiğince birleşme ideolojisiyle diğer milletlerden ayrılır. Fakat ideoloji, millet kavramının özünde bulunan içeriğinden, özü gereği ideolojik olmasından farklı olarak, millet kavramının içindeki bir veya birkaç ortak noktaya dayandırmaya yöneldiğinde millet içinde farklı ideolojiler ve millet içinde farklı milletler oluşmasına yol açar. Ayrıca ortak noktalarda birleşme her zeminde aynı derecede ve aynı şekilde gerçekleşmediği için millet ve milliyet kavramlarını doğal olarak ideolojilerden bağımsız işlemek zordur. Böyle olduğu için de her ideoloji kendi bakışıyla kavramların içeriğini doldurmuştur. Özellikle siyasî ideolojilerin millet ve milliyet kavramlarının içeriklerini bir veya birkaç ortak noktaya dayandırarak tek yanlı doldurmaları ve buna paralel milliyetçilikler geliştirme çabaları hakikatten sapmalara ve birçok alanda sorunlara, çatışmalara ve dağılmalara yol açmaktadır.

Oysa bu kavramları, ideolojileri paranteze alan fenomenolojik, yani salt bilimsel bir yaklaşımla ele almak pek denenmiş bir şey değildir. Bu makalenin amacı böyle bir yöntemle bu kavramlara eğilerek felsefî bir çözümleme yapmaktır. Bu çözümleme temel alınarak, toplulukların hangi yönüyle nasıl ve ne kadar millet ve milliyet vasfına sahip oldukları ideolojilerden bağımsız olarak denetlenebilir. Ayrıca bir millet yetkin millet olma yolunda ilerlerken küçük toplulukların bu yoldan sapmaya yönelik kalkışmaları da daha sağlam değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ortak nokta, ülkü, mekân, ata, devlet, dil, töre ve kültür, ümmet

Giriş

Türk, Arap, Fars, Alman, İngiliz, Fransız vb. her biri millet, ulus adını ifade eder. Türklük, Araplık, Farslık, Almanlık, İngilizlik, Fransızlık ise bir millete aidiyetliktir, mensubiyet, yani milliyettir. Tarihî süreçte gerçekleşen millet ve milliyet, ortak bir gelecek idealini ruhuna nakşeder ki buna da millî ülkü denir. Her bir millet için ifade edilen isimlendirme, aidiyetlik ve ideallerin anlaşılabilmesi için öncelikle millet, milliyet ve ülkü kavramlarının mahiyetleri salt bir objektiflikle ele alınmalıdır. Milletlerin ırkî, kavmî, mekânî, siyasî, dilsel, törel, dinî vb. hangi ortak temeller üzerinde oluştuklarını tespit etmek hayati değerdedir. Bu sayede millet ve milliyetleri anlamak, tanımak, benzerlik ve farklılıklarını görmek, değerlendirmek, onlara olumlu veya olumsuz yönde müdahale etmek daha kolay olur. Bu çalışmanın hedefi elden geldiğince tarihî gerçeklikleri de göz önünde bulundurarak bu kavramların mahiyetlerini, özellikle “millet” kavramının mahiyetini ve yetkin bir milletin özelliklerini salt felsefî bir yaklaşımla ortaya koymaktır.

Millet kavramı, sözlük anlamı itibariyle söyleyip yazdırmak veya ezbere yazmak manasına gelen “imlâ” kavramıyla ilişkili bir isimdir ve esasen “tutulup gidilen yol” anlamına gelir (Yazır 1992: 399). Elmalılı Hamdi Yazır’a göre millet, bir topluluğun etrafında toplandığı ve üzerinde yürüdüğü, yani sosyal duygu ve anlayışlarının tabi olduğu hâkim ilkeler ve takip edilen yoldur. Bu yolun hak olanı, hak olmayanı; eğri olanı, doğru olanı vardır. Hak olanı güzel sonuca, hak olmayanı da hüsrana ve kötü sonuca götürür (1992: 400). Kısaca “millet” kavramı, bir topluluğu bir araya getiren, birbirine benzeten yolu ve yürüyüş tarzını anlatıyor. Nitekim Mehmet Ali Aynî’ye göre, bir millete bağlı insanların soyları bir olur, yüzleri ve ahlâkları birbirine benzer, aynı dili konuşurlar, aralarında siyasi ve tarihi bir yakınlık olur, hepsi bir toprakta otururlar. Demek ki ırk, iklim, dil, din, hükümet ve toprak insanların bir millet halinde oluşmasına yardım etmektedirler (Aynî 1997: 19). Millet kavramının kök anlamından (tutulup gidilen yol) hareketle, aynı yolu takip eden, ortak noktalarda birleşen topluluk, sınıf veya kategorilere de millet ismi verilir. Bir topluluğu millet yapan, onun ortak noktalarıdır. İnsan toplulukları toplandıkları ortak noktalara göre millet adını alırlar. Bu yüzden “millet” kavramının bir din, mezhep, kavim, cemaat, sınıf, topluluk; makule ve kategori karşılığı kullanıldığı görülür.

Millî, milliye kavramları millete ait, millete ilgili, millete has, milletçe paylaşılan, millete malolan, milletin ortak benimsediği şey anlamlarına gelir. Milliyet kavramı aynı kavim ve cinsten olma, cinsiyet, tâifiyet (Develioğlu 2000: 648-649); aynı değer, yol ve fikirden olma; kısaca mensubiyet, aidiyet, aitlik anlamlarına gelir.

“Milliyeti nedir?” sorusuyla “Mensubiyeti nedir?” sorusu aynı anlamdadır. Sosyolojik anlamda milliyet mensubiyet bilincidir. Milleti bir bilinç halinde belirleyen milliyet duygusudur (Akgün 1995: 35). Millî olan varlık ve değerler milletlerin fizikî, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik karakterlerini yansıtırlar. Böylece farklı fiziki, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik karakterlere sahip milletler ortaya çıkar.

Ortak noktalarda birleşme, millî varlık ve değerlere sahip olma, milletleşme, yani millet olma insan için ya tabii (doğal) ya zorunlu ya da iradî yolla gerçekleşir. Buna bağlı olarak toplumsal olaylar ya fizik doğaya, coğrafyaya ya sosyal doğaya ve insan bedenine; ya insan iradesine, çıkar ve bilincine, hayat kavgasına göre; ya içgüdülerle, ya davranışçı görüşlerle ya da içebakışçı görüşlerle açıklanır. Toplum ve milletin oluşumunda bilinç ve iradeyi ön plana çıkaranlar milletin oluşumunu ya bireyüstü toplum bilincine, ya ekonomiye, ya tekniğe, ya töre, âdet, ahlâk vb.’ne, ya hukuka, ya da dine dayandırırılar (Köseihal 1975). Oysa bütün bunlar beraber değerlendirilmelidir. Bu arada, her toplum millet değildir, ancak ortak varlık ve değerlere sahip olan toplum bir millet oluşturur. Halk kelimesi ise millet içinde seçkinler karşısındaki grup için kullanılır (Eski Türkçede kün, batı dillerinde “folk” bu anlamdadır). Ülkü kavramı, iradî ve aklî olarak ulaşılmak istenen amaç anlamına gelir. O halde millet için “ülkü”, her bakımdan birlik ve beraberliktir. Millet, oluş halindeki bir gerçeklik, yetkin bir millet olmak ise ulaşılmak istenen ülküdür, idealdir (Ülken 1948: 57; 1993: 301; Akgün 1995: 35). Genel olarak insanlar şu bakımlardan ortak noktalarda birleşirler ve millet hüviyeti kazanırlar: mekân, ata, meslek, fikir, çıkar, devlet, dil, töre ve kültür, medeniyet ve din ortaklığı. Bunlara insan, canlı ve varlık olma ortaklıkları da eklenebilir. Bu ortaklıklar tabii, aklî; çıkara dayalı, zorunlu ve duygusal olmak üzere çeşitli yollarla oluşur. Bütün bu oluşumlar tarihî bir süreç, zaman içinde gerçekleşir. A. Baran Dural’ın tanımı tarihî süreci çok net vurgular. Ona göre millet, sürekli etkileşim içindeki fert ve toplumun belli bir tarihsel süreçte kazandığı alışkanlıkların evrilip milli bir karaktere dönüşmesine yol açan: din, dil, kültür, töre ile belirlenen ve sonuçta ortak menfaatler ya da ülkülerle örgütlenmeyi sağlayan bir tarihsel birlikteliktir (Dural 2012: 329). Mehmet Akgün’e göre, doğup gelişen ve ideale doğru ilerleyen, tarihiyle anlam kazanan millet, tarihsiz düşünülemez (Akgün 1995: 38). Zaman konusunda genel olarak astronomik, felsefi, psikolojik, sosyolojik (Sezen 2012: 10-11); rölatif ve mutlak (zamansızlık) (Yakıt 2005a; 185-196) gibi çeşitli zaman tasnifleri yapılır. Bizce zaman bir süreçtir ve zorunlu olarak izafidir. Süreç fizikî, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak gerçekleşir ve her birinin ölçümü kendi alanında yapılır. Yümni Sezen’in de ifade ettiği gibi, milletler için söz konusu olan sosyolojik zamandır (Sezen 2012: 11). Şimdi ortak noktalar temelinde millet olma karakterlerini tahlil edelim.

Mekân milleti: Mekân milletin ortak noktası mekândır. Bir süre aynı evde; aynı mahallede; aynı köyde; aynı ilçede; aynı ilde; aynı bölgede; aynı ülkede, aynı kıtada, aynı gezegende, aynı galakside yaşayanlar ev, mahalle köy, ilçe, il, bölge, ülke, kıta, gezegen ve galaksi mekânlarına bağlı milletler oluştururlar. Bu insanları bir birbirine bağlayan belli bir mekândır ve aidiyetleri mekânla belirlenir. O mekânda

yaşadıkları anlamında şu toprak evde, villada, apartmanda vb. oturanlar denir. Aynı mahallede oturanlara şu mahalleli (yukarı mahalleli, aşağı mahalleli vb.) denir. Aynı köyde oturanlara şu köylü (Saldalı, Düdenli vb.) denir. Aynı ilçede oturanlara şu ilçeli (Yeşilovalı, Gölhisarlı vb.) denir. Aynı şehirde oturanlara şu şehirli (Burdurlu, Denizlili vb.) denir. Aynı bölgede oturanlara şu bölgesli Akdenizli, Karadenizli vb.) denir. Aynı ülkede yaşayanlara şu ülkeli (Türkiyeli, Suriyeli, Iraklı, İranlı vb.) denir. Aynı kıtada yaşayanlara şu kıtalı (Asyalı, Avrupalı vb.) denir. Aynı gezegende yaşayanlara şu gezegenli (Dünyalı, Marslı vb.) denir. Aynı galakside yaşayanlara şu galaksili (Samanyolulu vb.) denebilir. Mekâna aidiyetlik kişilerde tabii, aklî, zorunlu, çıkara dayalı ve duygusal olarak gelişebilir. Falan ülkenin filan şehrinin ilinin köyünün şu mahallesinde şu evde yaşıyor olmak insanlar arası ilişkileri, ortaklıkları pekiştirir. Kişiler ya bu mekânlarda doğarlar, ya da çeşitli nedenlerle göçerek gelirler. Neticede bu mekânlar hakkında duygusal tavırları (sevgi veya nefret) gelişir. Mahallelilik, köylülük, hemşehricilik, Türkiyelilik, Asyalılık, Dünyalılık, Galaksililik vb. mekân milletine birer örnek teşkil eder.

Ülke düzeyinde, mekân milletinin fertte nihai gerçekleşmesi vatandaşdır. Vatandaşlar vatan sevgisi ortak noktasında millet olurlar. Vatanperverlik, memleketçilik, insanî vatanseverlik, Anadoluculuk, Türkiyelilik vb. ülküler mekân milletini temele alan ülkülerdir.

Burada mekân ve vatan kavramlarına değinmek gerekir. Her mekân vatan değildir. Vatan yurt edinilen, benimsenen, kök salınan-salınacak, uğruna mücadele edinilen yerdir. Çok farklı milletler aynı mekânı vatan edinebilirler ve bunlara hepsine birden mekân milleti denir.

Kuşkusuz mekân ortaklığı insanlar arasında diğer bağların gelişmesine yardımcı olur. Eğer yabancı bir bebek bir eve yerleştirilir ve büyütülürse evin diğer fertleriyle ortak noktaları gelişir ve o ev milletinin bir ferdi olur. Nitekim bu şekilde evlat edinmeyle aileye dâhil edilen birçok çocuk vardır. Hele yıllarca ve asırlarca aynı mekânda birlikte yaşayan insanlarda ortaklıklar daha geniş alana yayılarak gittikçe gelişir ve kuvvetlenir. Aynı mekân, iklim ve coğrafyada yaşamak insan toplulukları üzerinde maddi ve manevi gelişim ve değişimlere yol açar. Nitekim İbn-i Haldun gibi birçok düşünürün katıldığı (İbn-i Haldun 1990: 193-215) ve bir takım evrim araştırmalarının da kanıtladığı üzere, iklim ve coğrafyanın birçok canlıda olduğu gibi insanlar üzerinde de etkileri açıkça görülmektedir. Amerika'ya giden Avrupalıların ve Afrikalıların o mekâna uyarak değişim göstermeleri buna güzel bir örnektir. Görülüyor ki mekân ortaklığı maddi ve manevi ortaklıkları beraberinde getirebilir.

Aynı mekânı vatan edinen milletler yeni ortak noktalar edinerek yetkin millet olma yoluna gidebilirler. Bazı kavim mensuplarının büyük bir şehre gittiklerinde orada eridikleri ve kaynaştıkları görülür (Ayni 1997: 31). Bu bakımdan mekân ortaklığı

diğer ortaklıkların gelişmesine, farklı açılardan da millet olmaya katkıda bulunur. Ancak mekân milleti top yekûn millet olmaya gitmezse bu coğrafi ortaklıktan öteye gidemez. Nitekim Ziya Gökalp bizim mekân milleti dediğimiz şeye coğrafya milleti (Coğrafya Türkçüleri) der ve millet için bunun yetersizliğini dile getirir (2005a: 27-28). Mekân milleti olmak her açıdan, top yekûn, yetkin bir millet olmak anlamına gelmez. Üstelik mekân ortaklığı, her zaman yeni ortaklıklar doğurmayabilir. İklim ve coğrafi şartlar gibi zorunlu nedenlerden kaynaklanan ortaklıklar oluşsa bile, mekân ortaklığı, mekân paylaşımı veya kavgası ile ortadan kalkabilir. Bu ise mekân milletinin yetkin bir millet olmaya gidememesi demektir.

Millet hüviyetini yetkinleştiren milletler, mekân milletini aşarak diğer yönlerden de millet olma bilincine ulaşırlar. Bu bilince ulaşan, yetkin milletler vatan edinip, vatanlarını kaybedebilirler, ama vatan kazanıp, vatan kaybetmekle milletliklerini kolayca yitirmezler. Ancak uzun süre vatansız kalmak milletin ruhunda onulmaz yaralar açabilir ve yok olabilir. Vatan milletin sevdiği; yerleşip hayatını sürdürdüğü, geçimini sağladığı, gelişip büyüdüğü; hatıralarının oluştuğu yerdir (Ülken 1948: 204-205). Vatansız millet, bedensiz ruha benzer. Bu yüzden milletler canları pahasına vatanlarını korurlar.

Yetkin millet hüviyetini kazanmış milletler ile mekân milleti arasındaki fark açıktır. Birincisi mekânı kaybetmekle milletliğini kolay kolay kaybetmez, ikincisi ise kaybeder. Çünkü ikincisi sadece mekân ortaklığına dayalıdır. Oysa birincisi daha geniş ortaklıklara dayanır. Yetkin millet olabilmek için vatan birliği şarttır fakat tek başına yeterli değildir (Akgün 1995: 39).

Ata milleti: Burada temel ortaklık ata ortaklığıdır. Aynı ana, baba ve atadan gelen, aynı soydan (nesebden) gelen insanlar kardeş, aile, urug (sülale, şa'b), oymak (kabile, klan), boy (bod, ok, aşiret) ve kavim (bodun), şeklinde milletler oluştururlar. Böylece ata milletleri ve nihai aşamada kavimler oluşur. Ata milletlerini ortak kılan ana unsur kan bağı yani akrabalıktır. Fakat bu ortaklık sadece kan bağıyla sınırlı değildir. Kültür, dil, siyaset ve din gibi manevi ortaklıklar da söz konusudur. İşte bu noktada Kavim ortaya çıkar. Bu yüzden kavim ve ırk kavramlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Kavim kelimesi dilde ve yaşam tarzında eşitlik olan bir grubu ifade eder. Türk, Arab, Alman, Sırp vb. isimlendirmeler kavim adıdır. Aynı şekilde Sami kavimleri, Hind-Avrupai kavimleri, Ural-Altay kavimleri gibi isimlendirmeler yapılabilir. Irk kelimesi ise Türkçemizde damar, asıl, kök anlamına gelir ve "cins" manasında; beyaz cins, siyah cins, kırmızı cins, sarı cins gibi yabancı dillerdeki "Race" karşılığı kullanılır (Ayni 1997: 28). Kavim kelimesi Kur'an'da soy birliği (30/47); topluluk, grup, halk (60/13); kimseler, kişiler, şahıslar (2/230); yöneticiler, idareciler (7/155) gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır (Yakıt 2005b; 351-352). Ata (soy) ve ırk kavramları maddi ve biyolojik, kavim ve millet ise daha çok manevî ve sosyolojik kavramlardır. Demek ki ata (soy), ırk ve kavim kavramları birbirinden farklıdır ve bunları birbirine karıştırmamak gerekir.

Kavim ve millet kavramlarını da karıştırmamak gerekir. Millet, insanların her türden kurdukları birlikler (ortak noktalarda birleşen insan grupları) için kullanılabilen, kavim kavramını da içine alan geniş bir kavramdır. Kavim ise millete göre daha dar anlamdadır. Kavim kavramı ata, dil, töre, kültür, medeniyet ve din ortaklığına sahip insan toplulukları için kullanılır. Kısaca mantık biliminin terimiyle söyleyecek olursak: millet kavramı kavim kavramını tam girişimli kapsar. Her kavim millettir, fakat her millet kavim değildir. Kavimler (bodunlar) birleşerek daha büyük bir millet oluşturabilirler. İnsanlar bodunlar birliği şeklinde ata milletlerini içine alan ve onları aşan milletler oluşturma yoluna gidebilirler. Bodunlar birliğine askerî, siyasî, medenî, dilsel, kültürel, dinî, edebî ve nüfus gibi unsurlar bakımından gidilir. Burada 1. Ya unsurlar bakımından hâkimiyeti elinde bulunduran kavmin potasında diğer kavimler erir ve böylece büyük güçlü yetkin milletler (kavimler) ortaya çıkar* (Sezen 2012: 11, 19-20). Batı dillerindeki nation, bizdeki millet, ulus kavramları bu anlamda kullanılır.* 2. Ya kavimler arasından biri veya birkaçının hâkim ve birçok bakımdan milleti belirleyici olduğu, bazı unsurlar bakımından güçlü, bazı unsurlar bakımından zayıf ortaklıklar kurulur ve ortaklığın gücüne göre milletler oluşur (imparatorluk, il, ilhanlık, federal vb. devlet teşkilatları oluşur ve imparatorluk tebaaları veya federal milletler bu anlamda kullanılır). 3. Ya kavimler arasında unsurlar bakımından benzerlik, eşitlik veya yardımlaşma temeli üzerine ortaklıklar kurulur. Burada genellikle dinî, ekonomik, askerî, siyasî ve hukukî unsurlar öne çıkar. Bu, kavimî milletlerin kimliklerini koruyarak oluşturdukları milletler arası bir birlik olur ve hepsine birden bir isim verilerek ortak oldukları nokta/noktalar bakımından yine millet denebilir (Ümmet Teşkilatları, Global şirketler, NATO, AB, BM vb.). Burada kavimî milletler varlıklarını devam ettirirler. Bununla birlikte kavimî milletler hâkim olan ortak değer içinde eriyebilir. Bu erime durumunda kavimî milletleri aşan din (ümme), ekonomi, hukuk milletleri ortaya çıkabilir! 4. Sonucu olarak kavimler ortadan kaldırılarak bütün insanlığı birleştiren evrensel bir millet kurulur ki bunun insanlığın başlangıç çağı hariç tarihte örneği yoktur ve insanlığın ütopyasıdır.

Dördüncüsü hariç diğerlerinin hiç birinde milletler arası mücadelenin yokluğundan bahsedilemez. Kısaca "Millet" kavramının kapsamı geniştir. Önemli olan

* Burada küçük etnik zümreler kendi kifayetsizliklerine rağmen tam milletlik iddiasına kalkışarlarsa tarih şuuru ve tarihî kadere aykırı olduğu için hangi siyasî endişeden hareket ederlerde etsinler anarşilere sebep olurlar, gerçek dışı ve hatalı bir davranışa girişmiş olurlar (Ülken 1948: 190)

* Türkiye'de Türk Kavmi, Türk Ulusu, Türk Milleti deyimleri işte bu başlık altında aynı anlamda kullanılır. Bu manada millet kendini meydana getiren bütün kavimî unsurlarla kaynaşarak, kültür birliğine gider (Ülken 1948: 347). Türkiye'de Hilmi Ziya Ülken, Erol Güngör, S. Ahmed Arvasi, Ziya Gökalp gibi düşünürler milleti bu şekilde anladıkları gibi Atatürk de Türkiye Cumhuriyetini bu temel üzerine kurmuştur. Ancak Türkiye'de bazı kesimlerin aynı anlamı taşıyan bu kavramların içeriklerini kendi anlayışlarına göre doldurarak kendilerine maletme çabasına girdikleri; hatta bunları tebaa, halk ve vatandaşlık ile karıştırıp kavramları anlamlarının dışına taşırdıkları görülür.

bu kavramın içeriğini belirleyen ortak noktaların, yani millî olanın belirlenmesidir. Görülüyor ki, milleti ırk temeline bağlamak sapkınlık (Ascherson 2008: 28), evrensellik temeline bağlamak ütopyadır.

İrk ve soy milleti olmak bütün hayvanlar için geçerlidir. Ata milleti genetik ortaklıkları beraberinde getirir. Her hayvan türü genetik ve coğrafi şartların etkisiyle anatomik olarak ırklara ayrılır. İnsanlar da beyaz, siyah, sarı, kahverengi ve kırmızı ırklara ayrılır. Avrupalıların uzun kafalı kumral; uzun kafalı esmer; yassı kafalı olmak üzere üç ırktan oluştuğu söylenir (Gökalp 2005a: 25). İrkların 1.Beyaz İrk -Türkler, İtalyanlar, Ruslar vs. gibi açık tenli uluslar. 2.Siyah İrk- Bütün Afrikalılar ve bazı Pasifik adalarında yaşayan halklar. 3.Sarı/Mongoloid İrk -Çinliler, Japonlar, Kazaklar vs. gibi halklar. 4.Renkli İrk -Araplar, Pakistanlılar, Afganlar, Pasifik adaları halklarının çoğu vs. şeklinde de gruplandırıldıkları görülür. İnsanlar deri, saç ve göz rengi, boy uzunluğu, vücut ve kafa biçimi gibi fiziksel özelliklerine ve genetik olarak incelenen kan grubu gibi biyolojik öğelere göre belli gruplara ya da ırklara ayrılır. Günümüzde biyologlar fiziksel farklılıklardan çok ırklardaki genetik farklılıklarla ilgilenirler. İrk incelemeleri biyolojinin nüfus genetiği alanına girer.

Aynı kökten (Hz. Âdem ve Havva'dan) türeyen insanlar, belli bir bölgeden dünyanın çeşitli coğrafyalarına yayılırlar. Farklı iklim ve coğrafyaya sahip bölgelere göçlerle birlikte, zamanla gittikleri yerlerde yeni fiziksel ve genetik özellikler kazanırlar. Bu değişiklik sadece fiziki ve genetik bir değişikliği değil aynı zamanda, farklı varlıklar ve yaşam şartlarıyla karşılaşmadan dolayı, farklı kavram, dil, kültür ve töre edinimini de beraberinde getirir. Elbette bu değişiklik yeni yaşam tecrübelerini, yeni bilgi ve teknikleri, olay ve olguları anlama, algılama, inanma ve iman konularında bir değişimi beraberinde getirir. Böylece değişik fiziksel özellikleri; yetenek ve becerileri; teknik, bilgi, dil, din ve kültürleri olan kavimler, ırklar oluşur. Bu tezi hemen bütün kutsal kitapların doğruladığı, günümüz bilimsel tarihi ve arkeolojik verilerinin de destekledikleri görülür. Ortaya çıkan farklı milletler ve onların Hak yolundan sapmaları nedeniyle Allah, onlara peygamberler gönderir ve doğru yola ulaştırır (Kur'an 28/59; 17/15).

Ata, coğrafya, iklim şartları ve süreç temelinde fiziksel ve genetik değişimlerle ırkların oluşması bir fenomendir. Bu fenomen insan ve toplumların elinde olmayan, doğal nedenlere ve geçmişe bağlı, fizikî, biyolojik, fizyolojik yani bedenî kimliklerini verir. Fakat insan ve insan toplumları sadece beden varlığından ibaret değildirler. Bütün diğer hayvanlardan kendilerini üstün kılan akıl yetisine sahip oldukları için, aynı zamanda bir tarih, kültür ve medeniyet varlığıdır. Ata, coğrafya ve iklim şartları, süreç, tarih, kültür ve medeniyet insan ve insan toplumlarının geçmişe ait kimliklerini belirleyen unsurlardır (İbn Haldun 1990:193-215, 323-352). Bir kimsenin kimliği araştırılırken kendisine bakılır, babası, annesi (soyu, sopu), nereli olduğu ve orada ne kadar kaldığı, neler yaşadığı, dolayısıyla medeniyeti ve kültürü (dili, dini, töresi, ahlâkı, mesleği) sorgulanır. Oysa insanın kimliği henüz tamamlanmış değildir. Çünkü insan sadece geçmişle belirlenen bir varlık değildir. O aynı zamanda geleceğe yönelen, geleceğini kuran ve yaşamını buna göre belirleyen bir varlıktır. Bu yüzden

geleceğe ait kimliğini tespit etmek için niyeti, fikri, ideolojisi, dünya görüşü kısaca “ülküsü” sorgulanır. İnsan toplumlarının kimlikleri de aynı şekilde belirlenir. Böylece millet ve milliyetleri tespit edilir.

İnsanlar tıpkı hayvanlar gibi ırklara ayrılırlar. Irklar arasında doğal olarak bir takım farklar oluşur. At ırklarının farklı kas, kemik, renk, boy ve yeteneklere sahip (kimi koşuya, kimi yüke, kimi ritmik yürüme ve estetiğe vb.) olduğu gibi, insan ırkları da farklılıklara sahiptir (siyah ve beyazların kemik ve kas yapıları arasındaki farklar, sıcak ve soğuğa dayanıklılıktaki farklar gibi). İnsan ırklarında genetik farklarla birlikte beyin, zihin ve akıl faaliyetleri de farklılaşabilir. Bu farklar üstünlük değil, farklılık olarak değerlendirilmelidir. Arap atı ve İngiliz atının hızlı koşabilmeleri diğerlerinden her bakımdan üstün olduklarını göstermez. Öyle atlar vardır ki taşıdıkları yükü bunlar taşıyamazlar. İnsanların zekâsı da çoklu bir zekâdır, kimi duygusal, kimi mantıksal, kimi sezgisel, kimi keşfedilmeyen nice zekâlara sahip olabilir. Irklar da bu bakımlardan farklı kabiliyetlere sahip olabilirler.

Genetik bakımdan ırkların oluşması tabii bir olaydır. Bu bakımdan hayvan ile insan ırklarının oluşması arasında bir fark yoktur. “Kavim” ve “millet” kelimeleri ırk ve genetiğe indirgenirse hayvan birlikleri ile insan birlikleri arasında fark kalmaz. Öyleyse insan ırklarının oluşmasını salt genetik açıdan değil, insanı hayvandan ayıran, üstün kılan akıllı, bilinçli bir varlık olması açısından da ele almak gerekir. Hatta insan için akli varlık olmak daha değerlidir. Bu yüzden manevî varlık maddî varlıktan önce gelir (Gökalp 2005a:30).

Milletleri sırf genetik açıdan bakmak bilinç ve maneviyatı göz ardı etmektir ki bu sosyal hayatta büyük sıkıntılar doğurur. Üstelik günümüz itibarıyla genetik olarak saf bir insan ırkına rastlamıyoruz. Tarihe baktığımızda insanların bir kadın ve erkekten çoğaldıkları, göç ettikleri, aynı mekânlarda farklı ailelerin bir araya geldikleri, çeşitli şekillerde savaştıkları ve kaynaştıkları, esir alıp esir oldukları, ticari, sosyal ve siyasi ortaklıklar kurdukları vb. durumların inkâr edilemez gerçekliğiyle karşılaşyoruz (Gökalp 2005a:26; Akgün 1995: 36).

Comte de Gobineau gibilerin milleti ırka göre tarif etmek istemeleri, saf kan ırklar farzetmeleri ilmî dayanaktan yoksun (Ülken 1948: 170; Akgün: 1995: 36; Gökalp 2005a: 26-27) olmakla birlikte, saf ırk yetiştirme çabalarından da bahsedelim. Saf kan İngiliz veya Arap atı yetiştirmek gibi, saf kan bir insan ırkı (saf kan Alman, İngiliz, Türk ırkı vb.) yetiştirmeyi amaçlayan bir öjeni çabası görülür. Öjenistler, kendilerince, sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı nesiller yetiştirmenin yollarını arayan bilimsel temelli bir toplum felsefesi kurmaya çalışırlar. Aşağı ırkla karışma bir kenara, kendi ırkı içinde bile kusurlu olanların elenmeleri gerektiğini; ruhi ve manevi özelliklerin maddi varlığın (sinir sisteminin bünyesi ve salgı bezelerinin) faaliyetinin sonucu olduğunu; iyi soy ve kötü soy ayrımı olduğunu iddia ederler. Yüksek meziyetleri ile toplumda

yükselmiş insanların aile tarihleri incelendiğinde bu özelliklerin kalıtsal olduğunu; suçlu tiplerin irsî ve akli rahatsızlığı olan kişiler olduklarını ve toplumdan yalıtılmaları, kısırlaştırılmaları gerektiğini düşünürler.

Safkan ırk oluşturma imkânı tartışılır. Ama böyle bir çabası ırkların oluşum sürecine bir müdahale olacağı gibi, insanlığın tabiatına ve kaderine de bir müdahaledir ve bu hiç kuşkusuz ona yapılabilecek büyük bir zulüm olur. Bütün bunlar milleti genetik ırka bağlamaktan kaynaklanıyor. Oysa tek başına ırk milleti açıklamaya yetmez (Sezen 2012: 17).

Şüphesiz aynı atalara mensup insanlar bir millet oluştururlar. Elbette insanlar ana, baba, kardeş ve akrabalarını severler, bir birliktelik oluştururlar. Ancak birliktelikleri, ortak noktaları sadece kan ve genetik ortaklıklardan ibaret görmek, insanı hayvandan ayıran diğer ortak değerleri, insanî ve manevî değerleri, ülküleri görmemek veya küçümsemek demektir. Oysa aynı ailedeki çocuklar birbirlerine kanlı bıçaklı ve ebeveynlerine asi olabilirlerken aynı aileden olmayan başkalarıyla daha sağlam ortaklıklar kurabilir, ülküler edinebilirler. Yine bir aile kendisiyle kan bağı olmayan bir çocuğu evlat edinebilir ve o kendi kanından olacak çocuklardan daha sadık olabilir. Bunlar milleti sadece genetik ırkla tanımlamanın yetersiz olduğunu gösterir.

Tam millet hüviyetinde yetkinleşmiş milletlerle sadece ırk veya ata (soy, nesep) temeline dayanan milletlerin farkı açıktır. İkincisi geçmişe dönük, soy ortaklığıyla sınırlı, etnik ve dar milletlerdir. Soy nispetinde kucaklayıcı, kapsayıcı ve koruyucudur, hakikat ve sevgi soy ile sınırlıdır. Ata milletinin fertleri her ne pahasına olursa olsun kendi soylarını koruyucu bir tavır aldıklarından, hakikat temelinde ortaklıklar kurma, millileşme, militleşme temelinden uzaklaştırır. Bencilleşme ve dışlama güdüleri gelişir. Onlar için hakikat kendi soylarının menfaatidir. Nitekim İslâm Peygamberinden şu hadisler rivayet edilir: *“Kişinin soyunu, sülâlesini (kaomini, ulusunu) sevmesi asabiyet (kavmiyetçilik, ırkçılık) sayılır mı?”* sorusuna Hz. Peygamberin cevabı: *“Hayır. Lâkin kişinin kavmine zulümde yardımcı olması asabiyettir/kavmiyetçiliktir.”* (İbn Mâce, Fitneler 7, hadis no: 3949; Ebû Dâvud, Edeb 111-112). *“Kaomine haksız yere yardım eden kimse (bir kuyuya yüzüstü) düşüp de kuyruğundan çekilen (kurtarılmaya çalışılan) deve gibidir.”* (Ebû Dâvud, Edeb 111-112, hadis no: 5117). Bu hadislerde ortak noktanın genetik değil, değer olmasının vurgulandığını görülür. Tam millet hüviyetinde yetkinleşen milletler, bir ırk veya soyun menfaati göre değil, hakikat ortak değerleri temeline göre kurulmuş milletlerdir. Elbette ana, baba ve atalar sevilir, sevilmelidir de. Yetkin millet olmada ata ortaklığının katkısı vardır, ama yeterli ve şart değildir. Yetkin millet olma daha geniş ortak değerleri, ileriye dönük ve kapsayıcı olma, ülkü birliği bilincini beraberinde getirir.

Meslek milleti: Aynı işi yapan, aynı meslekten olan, aynı yolu tutan kimselere meslektaş denir. Meslek genelde geçim için tutulan yol, geçim için yapılan iş olarak anlaşılır. Esasen fikir ve ideal için tutulan yol da bir meslektir. Öyleyse meslek milleti

aynı meslekten geçimini sağlayan geçim milleti ve aynı fikri ideal edinen fikir milleti olarak ikiye ayrılır.

Meslektaşların dayanışmaları yeni ortaklıkları geliştirir. Hatta meslektaşların millet olma bilinci fanatikleşebilir. Geçim milleti meslek, ortadan kalkınca dağılır. Aynı meslekten geçinenlerin birleşmeleri, birbirlerini sevmeleri doğaldır. Ama millet olmak meslek içinde sınırlı kalırsa, diğer meslekler dışlanır ve meslekler arasında husumetler gelişir. Oysa esas olan farklı mesleklerin birbirleriyle dayanışmasıdır. Meslek milleti doğası gereği var olmak için diğer meslek milletlerinin varlıklarına muhtaçtır. Bu yüzden geçim milleti doğası gereği tam, yetkin millet olamaz ama ona katkı yapar. Mesleklerin dayanışması yetkin milleti güçlendirir. Bazı yetkin milletler bazı mesleklerde öne çıkabilirler, ama hiçbir yetkin millet tek meslekle sınırlanamaz. Ayrıca her meslek iyi değildir: hırsızlık, dolandırıcılık gibi.

Fikir milleti aynı ideali, aynı fikri taşıyanların oluşturdukları millete denir. İdeoloji ve doktrinler bu gruba girer. Geçim milleti ile fikir milletinin temel farkı birincinin maddi, ikincinin manevi çıkar temeli üzerine kurulmasıdır. Bu yüzden çıkar milleti ve mahiyetine değinmek gerekir.

Çıkar milleti: Bu milleti millet yapan çıkar ortaklığıdır. Maddi, manevî; dünyevî, uhrevî; doğal, sunî vb. çok çeşitli çıkarlar olabilir. Milletın çıkar ortaklığı temelinde oluşması ile doğal olarak oluşan bir milletın ortak çıkarlarının gözetilmesi gibi çeşitli tartışmalar öne sürülebilir. Ancak neticede insan çıkarsız düşünülemez. Doğası gereği çıkar temelinde eylemde bulunan bir varlık olduğu için, oluşturduğu millet de doğası gereği çıkar üzerine temellenir. Ortaklık kurmak, millet olmak bilinçli ise zorunlu olarak çıkardan bahsedilir. Akıl sahibi insan için çıkar mutlulukta temellenir. Mutluluğu arayan bilgi peşinde koşar. Mutluluğu bu dünyada, öteki dünyada veya her ikisinde arzular. Öteki dünya için bilgi din, bu dünya için bilgi bilim kaynaklıdır. Mutluluk arzusuyla bu bilgilerle sosyal yapılar oluşturur: devlet, dil, töre, kültür, medeniyet, ümmet vb. gibi.

Ortak çıkar birlik ve beraberliklere, yeni ortaklıklara yol açar. Burada önemli olan çıkarın mahiyeti, ortaklık boyutu ve hakikat değeridir. Çıkar milleti, çıkar ortadan kalktığıında dağılır. Eğer çıkar, gelip geçici ve zayıf bir değerse ortaklık ve milletlik geçici olacaktır. Oysa yetkin millet, geçici ve zayıf değerleri aşan ebedî ve sağlam değerlere dayandığı ve millet vasfını kazandığı için, bu sağlam değerlerden uzaklaşmadıkça dağılmaz.

Bir millet başta çıkar gereği kurulsun da yetkinleşir bir şahsiyet ve benlik kazanırsa artık çıkar milleti değil, çıkarlarını düşünen millet haline gelir. Her yetkin millet kendi maddî, manevî, dünyevî, uhrevî, doğal, sunî vb. çıkarlarını korur.

Devlet milleti: Devlet milletinin ortak noktası devlettir. Devlet belli bir toprak parçasındaki halkı belirli amaçlar doğrultusunda yönetmek üzere oluşturulmuş bir yapıdır. Millet, ülke ve politik otorite olmak üzere üç temel unsuru içine alan siyasi bir örgüttür (Cevizci 2005: 447). Devletin bu üç temel unsurla ilişkisi iyi incelenmelidir. Öncelikle devlet sadece millet, ülke, politik otorite değildir. Devleti bu unsurlardan birine indirgemek diğerlerini zayıflatmak hatta devleti yok etmek anlamına gelir. Milletsiz ülke, ülkesiz millet; milletsiz politik otorite, politik otoritesiz millet; ülkesiz politik otorite, politik otoritesiz ülke şeklinde bir devlet yaşayamaz. Esasen en genel anlamıyla devlet, milleti ve milletin ortak noktalarını pekiştiren, koruyan siyasi yapıdır.

Bir milletin devlet kurabilmesi için, öncelikle ülkesi olmalıdır. Ülke milletin vatan edindiği, vatan edinmede birleştiği, ortak ideali olan vatan toprağıdır. Vatandaşlık bireyi temsil eder. Ülke ise vatandaşların ortak vatanıdır, aynı vatan ülküsünde birleştikleri yerdir. Aynı vatan ülküsüne sahip olan millet olmadan ülke olamaz. Vatan ile ülke kavramlarının farkı budur. Vatan kavramı devlet kavramıyla ilgisiz olarak da kullanılabilir, ama ülke kavramı daima devletle birlikte kullanılır. Bu yakınlıktan dolayı ülke ile devlet sıklıkla birbirinin yerine kullanılır.

Ortak vatan ülküsüne sahip, fakat şu an bu vatanda bir sebeple oturmayan milletler olabilir. O yer bu milletler için ancak ülkü olarak ülkedir. Onlar sadece oraya yerleşme, orada politik otorite ve devlet kurma ülküsüne sahiptirler, ülkesine sahip değildirler. Henüz devlet ve ülkeleri yoktur. Devletin varlık ve devamı için millet ve ülke zorunlu unsurlardır.

Milletle politik otorite ilişkisine gelince; millet, bir yeri ülke edinirken sadece mekân ortaklığı ilişkisine girmez, daha birçok ortak değer ve ülkelere sahiptir. Politik otorite bu ortak değer ve ülküler üzerinde gelişerek ortaya çıkar ve devlet denilen yapı oluşur. Bu yüzden devlet milletleşmenin nihai noktasıdır. Yani milletleşme kendisini nihai noktada devlette gerçekleştirir, yetkinleşir. Bu durumda devlet milletin devleti, millet de devletin milletidir.

Devlet denilen yapıda politik otoriteyi eline geçiren zümre, milleti (ortak değer ve ülkülerini) göz ardı ederek milleti üzerinde hegemon tavırlar sergilediğinde millet artık sadece devletin milleti olarak görülmeye başlanır. Bu durumda milletin desteği zorbalık, hile, kandırma vb. yollarla alınmaya çalışılır. Buna da devlet milleti denir.

Bazen devlet milletinde, politik otoritenin kendini, ülkesini ve milletini korumak ve geliştirmek için yaptığı uygulamalar veya gözettiği ülküler bile, muhatap olduğu halk tarafından ortak temel olarak alınmadığında millî kabul edilmeyip, milletin teveccühünü kazanmayabilir. Nitekim Osmanlı kelimesi önceleri Türk ve Müslümanlar için kullanılırken 1856'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken, Osmanlı tebaasını bir araya getirme milletleşirme gayretiyle, ortaya atılan "Osmanlılık" ülküsü gayrimüslimleri bağlamamıştır (Kösoğlu 2009: 215-225; Gökalp 2005b:14). Bu durum Osmanlı İmparatorluğunun Türk ve Müslümanlar için milletin

devleti ve devletin milleti olduğunu, fakat gayrimüslimler için ise sadece devletin milleti olduğunu gösterir.

Politik otorite sahipleri, devlet içinde en temel ortak değerler etrafında toplanan milleti iyi tanımaz ve ortak temellerle oynarlarsa sıkıntı çıkar. Sıkıntı elbette milletleşmedeki hassasiyete göre boyut kazanır.

Bazen politik otorite milletleşmeyi yetkinleştirmek için yeni ortak temeller arayabilir. Tam yetkin millet olabilmek için hedeflenen ülkü, bir devletin milleti olmak değil, ortak değerleri ile yoğrulan ve ortak ülküyü taşıyan bir devlete sahip olmaktır. Türk milleti için ülkü, Türk töresi ve kültürü ile yoğrulan ve onu geleceğe taşımaya, cihana yaymaya ülkü edinen bir devlete sahip olmaktır. Böylece Türk Devleti Türk Milletinin devleti; Türk Milleti de Türk Devletinin Milleti olur.

Dil milleti: Aynı dili konuşan insanların oluşturduğu topluluğa dil milleti denir. Ortak dil iletişimin, birbirini anlamamanın, birlikteliğin, millet olmanın temel şartıdır. İki farklı insan ortak bir dil geliştiremezse, bu ikisi ister kardeş olsun, ister yıllarca aynı yerde otursun, ister aynı ülküleri taşıyın ne kardeşliği ne evi ne ideallerini paylaşırlar. Ortak dil sayesinde insanlar birbirlerine ihtiyaçlarını, dertlerini, sevgilerini, ideallerini anlatırlar. Böylece aralarında yeni ortaklıklar gelişir ve milletleşirler. Bunu *“Biz birleştirmek için geldik, Biz ayırmak için gelmedik”* diyen Mevlânâ, millet birliğinin özellikle dil birliği ile olabileceğini şöyle dile getirir. *“...Bir Türk ile bir Hintli, ayrı milletlerden oldukları halde, şayet aynı dili konuşurlarsa aynı millettenmiş gibi olurlar. Fakat iki Türk, aynı milletten oldukları halde, şayet ayrı lisanla konuşurlarsa, ayrı millettenmiş gibi olurlar. Bu sebeple aynı dili konuşmak dostluğa vesiledir. Çünkü aynı lisanı bilmeyince dostluk kurulamaz...”* (Keklik 1987: 116).

Ortak dil olmadan yetkin millet olma, milletleşme düşünülemez. Fakat tek başına ortak bir dil konuşuyor olmak da yetkin millet olmak için yeterli değildir. Dil milletiyle yetkin millet farklıdır. Çünkü yetkin millet ortak bir dile sahip olmakla kalmayıp, diğer bakımlardan da ortaklıklara sahiptir. Bir Fransız, İngiliz veya Alman Türkçe öğrenerek bizimle aynı dili konuşabilir. Onlar bizimle aynı dili konuştukları için Türk olmazlar. Diğer bakımlardan da ortaklıklar kurdukları ölçüde Türkleşirler. Bu ise belli bir süreci gerektirir. Ortaklık sadece dilde kalırsa milletleşmeden bahsedilemez. Elbette aynı dili konuşmak diğer ortaklıkların gelişmesine yardımcı olur. Nitekim günümüz dünyasında İngilizce yaygın bir dil olma yolundadır. Bu dili konuşanlar çeşitli ortaklıklar kurmaktadır.

Dili kaybettiğinde dil milleti hemen dağılırken, yetkin millet hemen dağılmaz. Çünkü ikincisi sadece dilde değil, daha geniş ortaklıklara sahiptir. Dil ortaklıklarından diğer ortaklıklara, yetkin millete geçiş tabîi, zorunlu veya iradî olarak gerçekleşebilir.

Dil ortaklığı zorlamayla, baskıyla değil, tabii ve iradî olarak gerçekleşirse milletleşme daha sağlıklı olur. Zorla, baskıyla dil milleti oluşturma çabası aynı

milletten topluluklar bile tepkisine maruz kalabilir. Örneğin dil-üzerinden-millet tanımı fikri 1930'larda Türklüğün temel paydalarından birisi olarak ortaya çıktığında (Çağatay 2009: 261), bazı kitlelerin bu dile geçişte zorlandıkları görülür. Oysa milletleştirme eğitim ve sempatiyle sürece yayılıysa daha sağlıklı olurdu.

Bu anlatılanlardan ırkla dilin aynı şey olmadıkları açıkça anlaşılır. Nitekim Fuat Köprülü *"kendi dillerini kaybetmiş, başka ırkların dillerini konuşan ırklar ve aynı ırktan olup da farklı diller konuşan insanlar var oldukça ırk ve dilin özdeş olduğunu öne sürmek imkânsızdır"* diyor (Çağatay 2009: 247). Sadece ırk veya dil ortaklığı yetkin millet için yeterli değildir. Dil yetkin millet için şarttır, fakat yeterli değildir (Akgün 1995: 40).

Yetkinleşmek isteyen millet için ülkü, dil milleti olmak değil, millî bir dile sahip olmaktır. Millî dil kaynağını geçmişinden geleceğe uzanan maddi ve manevî değerlerden alır. Dil geçmişten geleceğe uzanan bir varlıktır. Tıpkı çiçek gibidir, bakıma ve gelişmeye açıktır. Yapısını bozar, yabancı terimlerden arındırmaz, yeni terimler bulmazsanız solar. Mantıkta, kavram bir objenin zihindeki tasavvurudur. Bu tasavvurun dille ifadesi terimdir (Öner 1970: 16). Yani dilde bir terim söylendiğinde zihinde bir tasavvuru oluşur. Aynı dili konuşan herkes bir terim söylendiğinde zihninde aynı şeyi tasavvur eder. Yabancı bir terim zihinde ortak, ya da tam bir tasavvur oluşturmaz, sadece nesneye ad olur. Bu durum bilimsel gelişmeye engeldir. Yeni terimler bulurken milletin kendi maddi ve manevî değerlerini temel almak gerekir. Bu değerlerde yaşam tecrübesi, teknik ve din alanlarının baskın oldukları görülür.

Töre ve kültür milleti: Aynı ahlâk ve hukuk ilkelerini, aynı dini, kısaca aynı nizamı benimseyen insanlar bir millet oluştururlar. Bir topluluğun benimsediği, davranış ve yaşama biçimlerinin, kurallarının, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütününe töre denir (Türkçe Sözlük 1998: 2244). Töre, genellikle 'kanun' anlamında, fiilen yaşanan hayatın zamanla hukukî-sosyal değer kazanmış davranışlarını içeren ve sosyal hayatı düzenleyen 'mecburî' kurallar bütünüdür (Kafesoğlu 1998: 246). Görüldüğü üzere töre, halkın ortak değerleri olan dil, ahlâk, din ve hukuku içinde barındıran belli bir nizama işaret eder. Millet ve devletin varlığı töreyle yakından ilişkilidir (Kafesoğlu 1998: 246). Töre dille anlatılır dinle şekillenir, hukukla yasallaşır ahlâkla uygulanır. Onu kabul eden, uygulayan, yaşayan ve yaşatan insanlardır. Yetkin bir millet için bunları top yekûn düşünmek gerekir. Töre bozulunca halkın birliği bozulur ve devlet yıkılır.

Aynı töreyi benimseyen insanlar tarihî süreçte belli ortak noktalarda birleşirler, kültürel değerler kazanırlar. Töre ilke ve kurallar bütünü iken, kültür bunları da içinde barındıran daha geniş bir kavramdır. Kültür, bir milletin dinî, ahlâkî, hukukî, kurgusal, sanatsal, dilsel, iktisadî ve bilimsel hayatlarının uyumlu bir toplamıdır (Gökalp 2005a: 39). Töre ve kültürde ortak olan insanlar bir millet oluştururlar. Töre ve kültürü aynı olan insanlar dilde, hukukta, dinde, ahlâkta, örf, adet ve gelenekte ortak değer hükümleri geliştirirler. Bu değer hükümleri tarihi süreç içinde milletin ruhuna işler ve millî ruhu oluşturur. Bu ruh tarihin imbiğinden süzülerek, otak yaşam tecrübelerinin

sonucunda ortaya çıkar. Bu ruh, milletin dilini, ufkunu, tefekkür, inanç ve ahlâkını, siyasetini, sanatını, zevkini, yaşam tarzını belirler. Varlık ve dünyaya, insana, olayları değerlendirmesine, problemlere yaklaşımına, kısaca insanî her alana sirayet eder. Böylece o millet, diğer töre ve kültürleri benimseyen milletlerden ayrılarak, kendine has millî karakterleri (Akgün 2005: 40) olan yetkin millet olur.

Her millet kendi millî ruhu ve karakterleriyle diğerlerinden ayrılır. Her milletin tabiat ve doğaya, insana, hayata bakışları, tefekkür ve zihniyetleri, inanışları, değer anlayışları farklıdır. (Ülken 2004: 18-60). Yunan, Alman, İtalyan, İngiliz, Fransız vb. milletler hepsi din olarak Hıristiyanlığı benimsedikleri halde, dini algılayış ve yaşayış tarzlarında; ahlâkî ve hukukî; töre ve kültür bakımından farklılıklar arz ederler. Arap, Türk, Fars vb. milletler de Müslümanlığı benimsedikleri halde, bu dini anlayış, algılayış ve yaşayışta farklılaşırlar. Bu millî ruh ve genel karakterlerden kaynaklanan doğal bir farklılıktır. Bu manada Arap İslam'ı, Türk İslam'ı, Fars İslam'ı vb. nitelendirmelerden bahsedilebilir. Ancak bu, İslâm'ın temel ilkelerinde ayrıldıklarını değil. Sadece İslam'ı kendi millî karakterlerine göre anladıkları, algıladıkları ve yaşadıklarını gösterir. Bu milletler aynı dine, kitaba ve peygambere inanmaktadırlar. Fakat tarihî süreçte oluşturdukları zihniyetlerine uygun inanma yoluna gitmektedirler. Bu doğaldır, çünkü her insan bile diğerinden farklı bir dini algılayış ve yaşayış tarzına sahiptir. Her insanın Tanrı ve cennet tasavvuru dahi farklı olabilir.

Töre ve kültür milleti mekân, ata, meslek, çıkar, fikir, dil, töre, kültür ve din unsurlarından sadece birine indirgenemez. Hepsini içine alan bir ortaklığı ifade eder. Bu yüzden yetkin millettir. İçindeki bazı unsurların bulunmayışı veya zayıflığı onu zedeler.

Akıl sahibi insan mutlu olmak için bilgi sahibi olur. Mutluluğu bu dünyada, öteki dünyada veya her ikisinde arzular. Öteki dünya için bilgi din kaynaklıdır. Bu dünya için bilgi bilim kaynaklıdır. Mutlu olma arzusundan Dünyevî bilgi ve Uhrevî bilgi temelinde töre, kültür, medeniyet, devlet ve ümmetler ortaya çıkar.

Ümmet, kültür ve medeniyet kavramlarının birbirinin yerine kullanılması* hatalıdır. Ümmet belirli bir iman değerleri etrafında toplanan din milletine verilen addır. Kültür ve medeniyet ise, belirli bir beşerî ve teknik değerler toplamını ifade eder. Ümmet dinî, kültür sosyal, medeniyet maddî uygulama şeklinde ortaya çıkar. Bu yüzden ümmet dinî, kültür sosyolojik, medeniyet ise teknik ortaklığı yansıtır. Bu üç unsur birbirleriyle çeşitli şekil ve derecelerde daima ilişki içindedirler.

Din milleti (ümmet): Aynı dine inanan insanlar topluluğudur (Ülken 1948: 189). Dinî bağlamda aynı temel kaynağa dayanan insanlar bir ümmet oluştururlar. Bir dine inanıp bağlanan insanların tümüne o dinin ümmeti denir. Ümmetin ortak noktası

* Örneğin, Ziya Kazıcı vd. 1982: 1-6'da ümmet kavramı yerine medeniyet kavramı kullanılmaktadır.

dindir. İslâmiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm vb. birer dindir ve her biri ayrı bir ümmet oluşturur.

Ümmet ile millet kavramı karıştırılmamalıdır. Ümmet dinle sınırlı bir ortaklığı, millet ise daha çeşitli ortaklıkları ifade eder. Millet kavramı ümmet kavramını kapsar. Her ümmet millettir, fakat her millet ümmet değildir. Bu yüzden ümmet-i Muhammed için İslâm milleti, ümmet-i İsa için Hıristiyan milleti denir. Ümmet-ullah deyimi ise (bütün insanlık Allah'tan geldiği, ona dayandığı ve Allah indinde din tek olduğu için) bütün insanlar anlamında kullanılır ki insan toplumları için en geniş millet budur.

Tarihte, "din" karşılığı kullanılan kelimeler: Eski Yunanca'da "thrioheya" korkuyla karışık saygı, örf ve adet anlamına gelir. Fars/İran kültüründe, Avesta'da "daena" dinî hukuk, "den" ayin-tören, yol ahrete giden yol; Zerdüştlükte kutsal sözlerin okunması, uygulanması ve idari sahada en üst ruhanî güce boyun eğilmesi anlamındadır. Hinduizm'de "dharma" şariat, kanun, yol, düzen, doğruluk, örf-adet, fazilet, görev, sorumluluk, hakikat, kanun, adalet, kurban töreni, ahlâk, fedakârlık vb. esasen âlemin özündeki "kozmetik yasa"ya uyma, ona uygun davranma anlamlarına gelir. Gnostik din olan sabilikte "dına" adalet hukuk, düzen yargı, hesap, cezai tartışma, inanç, inanç sistemi, yol anlamlarına ve "kuşta" kelimesi gerçek hakikat, inançlılık, yol, söz, bağ, iman anlamlarına gelir. Yahudilikte, "dath" kanun, hüküm, yargı, ilâhî yasalar; İbranice'de "abodath elohim" ibadet, kurban ve dua; "yir'ah" korku, haşyet; "emanath" iman anlamlarına gelir. Yine Yahudilikte "Tora" din, eğitim, öğretim, ilim, şariat, kanun, hüküm, mezhep, Musa'nın Şeriatı, Musa'nın Beş Kitabı, Eski Ahid'in tümü, teori, sistem anlamlarına gelir. Hıristiyanlıkta; "religion" dinî inanç, dinî sistem, dinî bağlılık, dinî yükümlülük, dinî tören, dinî kurallara uyma, büyük saygı, hürmet, kutsallık, tapınma biçimi, kült, Allah korkusu, şariat, kanun, yol, hizmet, kulluk, ibadet, Yüce Varlık'a karşı görevini titizlikle yapmak, yeniden bir araya toplanmak, yüksek sesle tekrar tekrar okumak, bağlamak, yeniden bağlamak anlamlarına gelir (Küçük vd. 2011: 23-25). Saint Agustinous, "religion" kelimesinin "religare"den türetildiğini ve bunun "kaybedilmiş olanı tekrar bulma" anlamına geldiğini söyler (Tümer 1994: 314). İslâm öncesi Türklerde "drm", "darm" (Sanskritçe "dharma"dan) kelimeleri din, inanç anlamına gelir; "nom" (Soğdca'dan) kelimesi dinî inanç, kanun anlamlarına gelir. Fakat Türklerin daha ziyade "den" kelimesini kullandıkları görülür. Özellikle Uygur Türklerinin din ve mezhebi "din" kelimesiyle ifade ettikleri görülür. Arapçadaki "din" kelimesinin kökü de muhtemelen Asya kökenlidir. Ama bugün kullandığımız "din" kelimesi Arapça üzerinden gelmektedir (Küçük vd. 2011: 26). İslâmiyet'te "din", örf ve adet, aşk, tazim ve itimat ile bağlanmak, üstün gelmek, zorla isteğini yaptırmak, hüküm, emre itaate zorlamak, itaat, kulluk, hizmet, müşavere, şariat, kanun, yol, mezhep, millet, ceza, mükâfat, muhakeme, hesap gibi anlamları barındırır (Cilacı 1990: 27-29).

Din karşılığı kullanılan bu kelime ve anlamlarla millet karşılığı kullanılan kelime ve anlamlar ayrılmaz bir bağ oluşturmaktadır. Nitekim Elmalılı'nın millet tarifinde bu bağ daha açıktır. "Din" kelimesine verilen anlamlarda bir uzlaşma görülmekle birlikte, her dinin kendine göre bir inanç, ibadet, şariat, kanun, yol, töre,

örf ve âdet şeklini benimsediği ve kendi etrafında insanları toplayarak milletler oluşturduğu görülür. Böylece Din Milletleri oluşmaktadır.

Din milleti (ümme), töre ve kültür milletini aşar. Din, töre ve kültüre biçim verir. Dinden arındırılmış bir milletleşme sürecinden bahsedilemez (Sezen 2012: 23). Farklı töre ve kültüre sahip olan milletler aynı dini benimseyerek, töre ve kültürlerine o dinin ilkeleri doğrultusunda şekil verirler. Böylece din, töre ve kültürün içine girer. Dine uymayan törel ve kültürel değerler zamanla ayıklanır, uyanlar ise varlıklarını devam ettirirler. Her töre ve kültür milletinde bu süreç farklı işleyebilir. Bazen dine uymayan törel ve kültürel değerlerin ayıklanması asırlar alabilir, bazen hiç atlamayabilir. Bazen de yeni törel ve kültürel değerler ortaya çıkabilir. Neticede din, töre ve kültür birbiriyle ayrılmaz bir bütündür. Bu bütünde birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. Dinî olan aynı zamanda töreldir, kültürel; törel olan aynı zamanda dinîdir, kültürel; kültürel olan aynı zamanda töreldir, dinîdir.

Ümme, farklı töre ve kültürle yetkinleşen, milletleri din ortaklığı temelinde birleştirerek daha büyük bir millet oluşturur. Ümme milleti için ortak nokta aynı dini benimsemektir. Böylece diğer din milletlerinden, ümme'lerden farklılaşır. Dinî değerler töre ve kültür milletlerini birleştiren değerler halini alır. Dinî değerler töre ve kültür milletlerinin ortak değerleridir. Töre ve kültür milletleri din milleti (ümme) içinde yok olmazlar; aksine çeşitlilikleriyle ona renk katarlar. Özellikle İslâm Dini bunun üzerinde durur. Kurân (49/11) bir kavmin başka bir kavmi alaya almamasını, imandan sonra bunun fasıklık olduğunu söyler. Âdem ve Havva'dan itibaren insanlar aileler, uruglar (sülale, şa'b), oymaklar (kabile, klan), boylar (bod, ok, aşiret) ve kavimler (bodun) şeklinde, çeşitli sebeplerden, yeryüzüne dağılarak çeşitli ırk, dil ve kültürlere sahip olmuşlardır. Allah bunları birbirleriyle tanışıp kaynaşmaları için böyle yaratmıştır. Bu farklılıklarından dolayı birbirleriyle alay etmemeleri, küçük görmemeleri gerekir. Onları asıl değerli kılan Allah'a iman etmeleri, sadece ondan korkmalarıdır (Kuran 49/13; Karaman vd. 2009: 516). Türk, Arap, Fars vb. milletler birer töre ve kültür milletidirler. Bu milletler İslâm dinini benimsemek bakımından İslâm milletine (ümme'ne) mensupturlar. İnsanlar soy bakımından başlangıçta tek bir soydan geldikleri gibi buna paralel olarak Ümme bakımından da tek bir millet idiler (Kur'an 2/213). Kavmî milletlerin idealleri tek bir kavmî millette birleşmek olduğu gibi, dinî milletlerin (ümme'lerin) idealleri de tek bir ümme'de birleşmektir.

Sonuç

Sonuç olarak bütün milletlerde bu belirlenen ortaklıklar aynı derecede tecessüs etmez. Kimisinde ata, kimisinde kavim; kimisinde töre ve kültür, kimisinde din, kimisinde devlet, kimisinde mekân, kimisinde dil, kimisinde medeniyet ve teknik; kimisinde çıkara dayalı, ekonomik, siyasî, kimisinde hukuk ortaklığı öne çıkar. Böylece millet olma yoluna gidilir. Bunlara paralel olarak milliyetler ve milliyetçilikler

oluşur (ırk, soy ve etnik milliyetçiliği, kavim milliyetçiliği, devlet milliyetçiliği, din milliyetçiliği vb.) Bütün bu anlatılanlardan sonra yetkin milletin ata, vatan, dil, töre ve kültür, din ve devlet ortaklığı temelinde bodunlar (kavimler) birliğinden oluşan “Kavmî Millet” olacağı açıktır. Bu da her kavmin ülküsü, hatta ütopyasıdır. Hiçbir kavmî millet bu ülküden vazgeçemez. Vazgeçer ve onu ortak kılan (millî) noktalarını kaybeder veya onlardan taviz verirse yok olmaya mahkûm olur, başka kavimlere karışır gider. Bu yüzden olabildiğince millet olmak, ortak değerler geliştirmek, millileşmek hayati değerdedir. Din milleti (ümme) kavmî milletleri kapsar ve kavmî milletler onun kapsamında yerlerini alırlar ve bu şekilde diğer ümmetlerden ayrılarak onlarla ilişki içine girerler. Esasen insanoğlu için en büyük millet, ümmetleri de içine alan “insan milletidir”, onun milliyeti insan, vatanı dünya, milliyetçiliği insancılık, ülküsü mutluluktur. Bu da insanoğlu için en büyük hayaldir. Kim bilir belki bir gün başarır!

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Mehmet (1995). “Millet Nedir? Temel Unsurlara Nelerdir?”. *Türk Yurdu*. Ankara. 94: 35-43
- ASCHERSON, Neal (2008). “Uluslar ve Bölgeler”. *Zihnin Halleri Çağdaş Düşünürlerle Söyleşiler*” Der. Richard, Kearney. Çev. İsmail Yılmaz. 1. Baskı, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- AYNİ, Mehmet Ali (1997). *Ulusçuluk (Milliyetçilik)*. Der. Nezih H. Neyzi, İstanbul: Peva Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- CİLACI, Osman(1990). *Dinler ve İnsanlar*. Konya: Damla Matbaacılık ve Ticaret.
- ÇAĞATAY, Çağatay (2009). *Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*. 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları,
- DEVELİOĞLU, Ferit (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DURAL, A. Baran (2012). “Milletten Milliyetçiliğe Uzanan Kuramsal Bir Değerlendirme” *Türk Yurdu* Ankara. 295: 329-344.
- GÖKALP, Ziya (2005a). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- (2005b). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- İBN MÂCE (1982). *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*. Çev. Haydar Hatipoğlu. Kahraman Yayınları
- EBÛ DÂVUD (1987). *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. Çev. İsmail Lütü Çakan. İstanbul: Şamil Yayınevi.

- İBN HALDUN (1990) *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan. Cilt I. İstanbul: MEB Yayınları.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1998). *Türk Millî Kültürü*. Onyedinci Basım. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KARAMAN, Hayrettin vd. (2009). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KAZICI, Ziya; ŞEKER Mehmet (1982). *İslâm Türk Medeniyeti Tarihi*. 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- KEKLİK, Nihat (1987). *Türk-İslâm Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*. İstanbul: İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Yayınları.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi (1975). *Sosyoloji Tarihi*. 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KÖSOĞLU, Nevzat (2009). "Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*. Cilt 4. 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KÜÇÜK, Abdurrahman vd. (2011). *Dinler Tarihi*. 3. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- ÖNER, Necati (1970). *Klâsik Mantık*. Ankara: Ayyıldız Matbaası
- SEZEN, Yümni (2012). *Sosyolojiden İdeolojiye Küresel ve Millî Arasında Türkiye*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- TÜMER, Günay (1994). "Din" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1998). Sekizinci Baskı. Cilt 2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1948). *Millet ve Tarih Şuuru*. İstanbul: Pulhan Matbaası
- (1993). *İnsanî Vatanperverlik*. İstanbul: Güneş Matbaası
- (2004). *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YAKIT, İsmail (2005a). *Kur'ân'ı Anlamak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- (2005b). *İslâm'ı Anlamak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*, sade. İsmail Karaçam vd. Cilt 1. İstanbul: Hikmet Neşriyat